DİL-OYUNLARI VE FELSEFE ÜZERİNE

65. Burada, bütün bu kılıkırk yarmaların ardında yatan büyük soruya gelip dayanıyoruz. —Çünkü birisi çıkıp bana şimdi şöyle itiraz edebilir: "İşin kolayına kaçıyorsun! Boyuna bir sürü dil-oyunundan söz ediyorsun, ama daha hiçbiryerde, dil-oyununun, dolayısıyla dilin özüne ilişkin olan şeyin ne olduğunu söylemedin. Bütün bu işlemlere ortak olan, onları dil ya da dilin parçaları kılan şeyi. Soruşturmanın tam da kafanı bir zamanlar en çok patlatan bölümünde yan çiziyorsun, yani, dilin ve **tümcenin genel yapısı** üzerine olan bölümünde."

Bu da doğru. —Burada, dil dediğimiz herşeye ortak olan birşey belirtmek yerine, diyorum ki, bu görünüşlere ortak, onların hepsi için aynı sözcüğü kullanmamızı sağlayacak hiçbir tek şey yoktur,— bunlar, birbirleriyle çok çeşitli tarzlarda **bağlantılıdırlar.** Ve bu bağlantılılık ya da bağlantılılıklar yüzünden bunların hepsine "dil" deriz. Bunu açıklamaya çalışayım.

66. Örneğin "oyun" dediğimiz işlemlere bak bir. Yani, masa oyunları, kart oyunları, top oyunları, olimpiyat oyunları, v.b. Bütün bunlara ortak olan nedir? —"Ortak birşey **olmalı,** yoksa 'oyun' denmezdi bunlara", deme —**bak,** var mı hepsine ortak birşey. —Çünkü, bunlara iyice bakarsan, gerçi **hepsine** ortak birşey görmeyeceksin, ama benzerlikler, bağlantılılıklar göreceksin, hem de bir sürü. Dediğim gibi : düşünme, bak! —Örneğin masa oyunlarına bak, çeşit çeşit akrabalıklarına. Şimdi kart oyunlarına geç : Burada, ilk sınıfla birçok uyuşma buluyorsun, ama birçok çizgi de yok oluyor, başkaları ortaya çıkıyor. Şimdi top oyunlarına geçsek, birçok ortak şey kalır, ama birçoğu da yitip gider. —Hepsi **eğlendirici** mi? Satranç ile üç-taşı karşılaştır. Ya da hep bir kazanma ve kaybetme, oynayanların yarışması mı var? Pasyansı düşün. Top oyunlarında kazanma ve kaybetme var; ama bir çocuk bir topu duvara vu rup yakalıyorsa, bu çizgi de yok olur. Bak, beceri ve talihin ne gibi yerleri var. Ve satrançtaki beceri ile tenisteki beceri ne denli farklı. Şimdi

"yağ satarım" gibi oyunları düşün : Burada eğlence ögesi var, ama öteki niteleyici çizgilerden ne çoğu yok olmuş! Ve bu yolla, oyun kümelerinin çeşitli, çok çeşitli dizileri boyunca ilerleyebiliriz. Benzerliklerin ortaya çıktıklarını ve yok olup gittiklerini görürüz.

Bu bakış açısının sonucu da şu, şimdi : Biribirleriyle çakışan, kesişen benzerliklerin karmaşık bir ağını görüyoruz. İrili ufaklı benzerlikler.

67. Bu benzerlikleri nitelemek için "aile benzerlikleri" sözcüğünden daha iyi bir sözcük bulamıyorum; çünkü, bir ailenin fertleri arasındaki benzerlikler de böyle çakışır ve kesişir : Boy-pos, yüz çizgileri, göz rengi, yürüyüş biçimi, mizaç, v.b., v.b. —Şunu söyleyeceğim : 'oyunlar' bir aile oluşturur.

Örneğin sayı türleri de tıpkı böyle bir aile oluşturur. Bir şeye niye "sayı" deriz? Belki, diyelim, o şeyin daha önce sayı denmiş birçok şeyle —dolaysız bağlantılılığı var diye; bu yolla da, denebilir ki, bu şey, **aynı** adla nitelediğimiz başka şeylerle dolaylı bir bağlantılılık kazanır. Ve böylece sayı kavramımızı genişletip uzatabiliriz, ip eğirirken iplikleri biribirlerinin üstüne büktüğümüz gibi. Ve ipin gücünü sağlayan, tek bir ipliğin bütün ip boyunca uzayıp gitmesi değil, birçok ipliğin biribirini kavramasıdır.

Ama biri çıkıp, "Öyleyse var bütün bu yapılara ortak olan birşey —bu da, bütün bu ortaklıkların buluşmaları" demek isterse, ben de şöyle yanıtlarım onu : Kelimelerle oynuyorsun. Ona bakarsan, şöyle de denebilmesi gerekirdi: bütün ip boyunca uzayıp giden birşey var, —bu da, bu ipliklerin kesintisiz olarak biribirlerini kavramaları.

68. "Pekâlâ; öyleyse sayı kavramı sence, şu biribirleriyle bağlantılı kavramların mantıksal toplamı olarak açıklanıyor : asal sayı, ussal sayı, doğal sayı, v.b.; aynı şekilde, oyun kavramı da ilgili öge-kavramların, mantıksal toplamı olarak." —Öyle olması gerekmez. Çünkü 'sayı' kavramına böylesi kesin sınırlar **verebilirim,** yani "sayı" sözcüğünü kesin olarak sınırlanmış bir kavramı imlemek için kullanabilirim, ama onu bir de öyle kullanabilirim ki, kavramın kaplamı herhangi bir sınırla **kapatılmamış** olabilir. İşte "oyun" sözcüğünü de böyle kullanırız. Oyun kavramı nasıl kapatılmıştır? Oyun olan ile olmayan nedir? Sınırı belirtebilir misin? Hayır. Bir sınır **çizebilirsin** : çünkü çizilmiş hiçbir sınır yok. (Oysa bu, seni, "oyun" sözcüğünü daha önce kullanırken rahatsız etmemişti.)

"Ama öyleyse bu sözcüğün kullanımı kurallı değil; bu sözcükle oynadığımız 'oyun', kurallı değil." —Her tarafından kurallarca sınırlanmış

değil; ama, örneğin teniste topun ne kadar yükseğe atılabileceğinin kuralı da yok, ya da topa ne kadar sert vurulabileceğinin, ama yine de tenis bir oyundur, kuralları da vardır.

69. Peki birine oyunun ne olduğunu nasıl açıklayacağız? Sanırım, ona **oyunlar** betimleriz, betimlemeye de şunu ekleriz : **"Bu, ve buna benzer şeylere** 'oyun' denir". Hem, kendimiz daha mı çok şey biliyoruz? Elimizden gelmeyen, yalnızca ötekine oyunun tam olarak ne olduğunu söylemek mi? —Oysa bu, bilisizlik değil. Sınırları bilmiyoruz, çünkü hiçbir sınır çizilmiş değil. Dediğim gibi, bir sınırı —belirli bir amaç için— çizebiliriz. Ancak bunu yapmakla mı kavramı ilkin kullanılır hale getirebiliyoruz? Hiç de değil! Yalnızca, belki, o belirli amaç için. Nasıl ki 'bir adım' ölçüsünü kullanılabilir hale getiren, bir adım = 75 cm tanımını veren değilse. Ve şöyle demek istersen, "Ama bundan önce kesin bir uzunluk ölçüsü değildi", ben de şöyle yanıtlarım seni : Pekâlâ, kesin olmayan bir uzunluk ölçüsüydü. —Şimdi de sen bana bir kesinlik tanımı borçlusun.

Biri bana, "çocuklara bir oyun göster" diyor. Onlara parasına zar atmayı öğretiyorum, ve öteki de, bana, "böyle bir oyun kastetmedim" diyor. Bana ilk buyruğu verirken, zar oyununun dışarıda bırakılması aklından geçmiş mi olmalıydı?

---

70. "Ama 'oyun' kavramı böylesine sınırsızsa, o zaman sen de 'oyun'la ne kastettiğini aslında bilmiyorsun." —Şöyle bir betimleme yapsam : "Toprak tamamiyle çiçeklerle örtülüydü", —şimdi, bir çiçek tanımı verene dek neden söz ettiğimi bilmediğimi mi söylemek istiyorsun?

Kastettiğimin bir açıklaması, belki, bir çizim ve şu söz olurdu: "Toprak yaklaşık olarak böyle gözüküyordu." Belki, şöyle de derim : "**tam** böyle gözüküyordu." —Öyleyse, tam **bu** yapraklar ve bu dallar, orada, o konumda mıydı? Hayır, bu o demek değil. Ve hiçbir resmi de **bu** anlamda tam diye kabul etmem.

71. Denebilir ki, 'oyun' kavramı, bulanık çerçeveli bir kavramdır. "Ama bulanık bir kavram, **kavram** mıdır?" —Bir fotoğraf, net değildir diye, bir insanın resmi olmaktan çıkar mı? Hem, net olmayan bir resmi net olanıyla değiştirmek her zaman yararlı mıdır? Net olmayan, çoğu zaman tam da işimize yarayan değil midir?

Frege, kavramı bir bölgeye benzetir ve der ki : açık olmayan bir biçimde sınırlandırılmış bir bölgeye bölge denemez. Bu demek ki, onu kullanamayız. —Ama şunu söylemek anlamsız mı : "Şuralarda biryerde dur"? Düşün ki birisiyle birlikte bir meydanda duruyorum ve bunu ona söylüyorum. Bunu söylerken öyle bir sınır falan çizmem; belki, elimle bir işaret yaparım— ona sanki belli bir **nokta** gösterir gibi. İşte, kişi bir oyunun ne olduğunu bir başkasına tam böyle anlatır. Örnekler verir, bunların da belirli bir anlamda anlaşılmasını ister. —Ama bu deyimlemeyle kastettiğim, ötekinin, bu örneklerde, benim —herhangi bir nedenle— dilegetiremediğim bir ortak olanı görmesi gerektiği değil. Kastettiğim : şimdi, bu örnekleri belirli bir biçimde **uygulaması** gerekir. Örnekleme, burada, açıklamanın **dolaylı** bir yolu değil, —daha iyi bir yol bulunamıyor diye. Çünkü, herhangi bir genel açıklama da yanlış anlaşılabilir. Oyunu, işte **böyle** oynarız. (Kastettiğim, "oyun" sözcüğüyle oynanan dil-oyunu.)

72. **Ortak olanı görmek.** Tut ki birisine çeşit çeşit renkte, farklı, resimler gösteriyorum, ona, "Bunların hepsinde gördüğün renge 'azür' denir" diyorum. —Bu açıklamanın anlaşılması, ötekinin, resimlere ortak olanı arayarak görmesiyle olur. O zaman ortak olana bakabilir, onu gösterebilir.

Bunu şununla karşılaştır : Ona farklı biçimlerde şekiller gösteriyorum; hepsi aynı renkte boyanmış. "Bunların biribiriyle ortak olarak sahip olduklarına 'azür' denir" diyorum.

Ve şununla karşılaştır : Ona mavinin çeşitli tonlarının örneklerini gösteriyorum, "Bütün bunlara ortak olan renge 'mavi' denir" diyorum.

73. Birisi bana renklerin adlarını açıklamak için örneklere işaret ederek "Bu renge 'mavi' denir, buna 'yeşil',..." diyorsa, bu durum, birçok bakımdan, bana resimlerin örnekleri altında sözcükler yazılı bir çizelge vermesiyle karşılaştırılabilir. —Ama bu karşılaştırma birçok biçimde de yanılgıya yol açabilir. —Kişi, şimdi, karşılaştırmayı genişletme eğilimindedir : Açıklamayı anlamış olmak demek, açıklananın bir kavramına zihinde sahip olmak demektir, yani bir örneğe, ya da resme. Böylece, bana çeşitli yapraklar gösterilip, "Buna 'yaprak' adı verilir" denince, ben yaprak biçiminin bir kavramını, onun bir resmini zihnimde edinmiş olurum. —Ama, hiçbir belirli biçim göstermeyen, yalnızca 'bütün yaprak biçimlerine ortak olan'ı gösteren yaprak tasarımının nasıl bir görünüşü olacak? Yeşil renginin 'zihnimdeki örneği' —bütün yeşil tonlarına ortak olan— hangi renk tonundadır?

"Ama böylesi 'genel' örnekler olamaz mı? Diyelim bir yaprak şema-

sı, ya da **saf** yeşilin bir örneği?" —Tabiî! Ama, bu şemanın belirli bir yaprağın biçimi olarak değil, **şema** olarak anlaşılması, ve saf yeşil bir renk örneğinin, saf yeşilin bir örneği olarak değil, yeşil olan herşeyin örneği olarak anlaşılması —bu, yeniden, örnek kullanmanın biçiminde yatar.

Kendine sor : Yeşil renginin örneği hangi biçimde olmalı? Dörtköşe mi olmalı? Yoksa o zaman yeşil dörtgenlerin örneği mi olurdu? —Öyleyse, 'düzensiz' bir biçimde mi olmalı? Ya o zaman da onu yalnızca bir düzensiz biçim örneği olarak görmemize —yani, öyle kullanmamıza— ne engel olacak?

74. Bu yaprağı 'genel olarak yaprak biçimi'nin örneği olarak görenin, diyelim, onu o belirli biçimin örneği olarak görenden farklı birşey **göreceği** düşüncesi de burada beliriyor. Şimdi, bu —öyle değil ama— öyle olabilirdi, o zaman da yalnızca şunu ifade ederdi : Yaprağı deneyimsel olarak belirli bir biçimde **gören**, onu şu şu şekilde ya da şu şu kurallara göre kullanacaktır. Tabiî ki bir **böyle** ve **öteki türlü** görme vardır; aynı zamanda öyle durumlar vardır ki, bir örneği **böyle** gören onu genel olarak bu **tarzda** kullanacaktır, öteki türlü gören de, başka bir tarzda. Örneğin, bir kübün şematik biçimini bir yüzey olarak, bir kareden ve iki yatık dörtgenden oluşmuş olarak gören, "Bana böyle birşey getir!" buyruğunu, resmi uzamlı görenden belki de farklı bir biçimde yerine getirecektir.

75. Bir oyunun ne olduğunu bilmek, ne demek? Onu bilmek ve söyleyememek, ne demek? Bu bilgi herhangi bir şekilde, dilegetirilmemiş bir tanıma mı eşdeğer? Ki, tanımı dilegetirebilseydi, onu bilgimin ifadesi olarak tanıyabilecektim? Bilgim, oyun kavramım, verebileceğim açıklamaların içinde bütünüyle dilegelmiyor mu? Yani, çeşitli oyun türlerinin örneklerini betimlememde; bunlara benzeterek her türden başka olanaklı oyunların nasıl kurulabileceğini göstermemde; şunu şunu artık pek bir oyun olarak adlandırmayacağımı söylememde; ve buna benzer başka açıklamalarda.

76. Birisi keskin bir sınır çizseydi, bunu, hep çizmek istediğim ya da zihnimde çizdiğim sınır olarak tanıyamazdım. Çünkü sınır falan çizmek, istememiştim. O zaman şöyle denebilirdi: onun kavramı benimkiyle aynı değil, ama akraba. Bu akrabalık da, birisi keskin sınırları olmayan renk lekelerinden, öteki ise benzer biçimde ve dağılımda, ama keskin olarak sınırları çizilmiş renk lekelerinden oluşan iki resmin akrabalığı olurdu. O zaman akrabalık, farklılık kadar yadsınamazdır.

77. Bu karşılaştırmayı biraz daha ileri götürürsek, şu açıklık kazanır ki, keskin resmin karışık resme ne derecede **benzeyebileceği**, ikincisinin keskin olmama derecesine bağımlıdır. Çünkü, düşün ki karışık bir resmi 'karşılayan' bir keskin resim çiziyorsun. Bir keskin olmayan kırmızı köşe var; sen de bunun yerine bir keskin köşe çiziyorsun. Tabiî —böylesine, keskin olmayan köşeleri karşılayan birçok keskin köşe çizilebilir. —Ama ya aslında renkler herhangi bir sınır izi olmaksızın biribirine geçiyorsa, —o zaman, karışık resmi karşılayan keskin bir resim çizmek olanaksız bir iş haline gelmez mi? O zaman şöyle demek zorunda kalmaz mısın : "Burada bir köşe yerine bir yuvarlak, ya da bir kalp biçimi de çizebilirdim; bütün renkler biribirine geçmiş. Herşey uyuyor; hiçbirşey uymuyor." —Ve örneğin Estetik'te ya da Etik'te kavramlarımızı karşılayan tanımlar arayan biri, kendini bu durumda bulur.

Bu zorlukta kendine hep şunu sor : Bu sözcüğün (örneğin "iyi") anlamını nasıl **öğrendik**? Ne gibi örneklerle; hangi dil-oyunlarının içinde? O zaman, sözcüğün bir anlam ailesine sahip olması gerektiğini daha kolay göreceksin.

...

99. Tümcenin anlamı —demek ister kişi— tabiî ki şunu ya da bunu açık bırakabilir, ama tümcenin **tek bir** belirli anlamı olmalıdır. Belirsiz bir anlam, —bu, aslında **hiç de** anlam değildir.— Bu şuna benziyor: keskin olmayan bir sınırlama, aslında hiç de sınırlama değildir. Bu durumda, kişi, diyelim, şöyle düşünüyordu : Desem ki, "Adamı odaya sıkıca kapattım —yalnızca **tek bir** kapı açık"— aslında adamı hiç de kapatmış olmam. Bir görünüştür yalnızca kapatılmış olması. Burada kişi şöyle söyleme eğilimindedir : "Öyleyse hiçbirşey yapmış olmadın". Bir yerinde bir deliği olan bir çit, **hiç olmasa** da olur. —Bu doğru mu ki?

100. "**Kurallarında** bir belirsizlik varsa, bu bir oyun değildir"— Ama bir oyun **değil mi ki**, o zaman? —"Eh, belki oyun dersin buna ama, en azından tam bir oyun değildir." Yani : bu durumda saflığından çıkarılmıştır, benim ilgilendiğim de burada saflığından çıkarılanın kendisidir. —Oysa, ben şöyle derim : İdeal olanın dilegetiriş tarzımızda oynadığı rolü yanlış anlıyoruz. Yani : aslında biz de buna bir oyun derdik, ama ideal gözlerimizi kör etmiş, bu yüzden "oyun" sözcüğünün gerçek kullanımını açıkça göremiyoruz.

101. Mantıkta bir belirsizlik —demek isteriz— olamaz. Şimdi şu ide'yi yaşıyoruz : İdeal, gerçekliğin içinde bulunmak '**zorunda**'dır. Oysa kişi idealin gerçekliğin içinde **nasıl** bulunucağını henüz görmemiştir, ve bu "zorunlu olma"nın özünü de anlamamıştır. İnanırız ki, onun içinde biryerde gizli durur; çünkü onu orada gördüğümüze inanırız.

102. Mantıksal tümce yapısının kesin ve açık kuralları bize arka planda gibi görünür, —anlama ediminin ortamı içinde gizli gibi. Onları şimdi bile görebiliyorum (bir ortam aracılığıyla bile olsa), çünkü imi anlıyorum, onunla birşey kastediyorum.

103. İdeal, düşüncelerimizde, sarsılmaz bir biçimde oturmuş duruyor. Onun dışına çıkamazsın. Hep geri dönmek zorundasın. Dışarısı diye birşey yok; dışarıda yaşanabilecek bir hava yok. —Nereden geliyor bu? İde, gözlükler gibi burnumuzun üstüne takılı duruyor, ve neye baksak, onun içinden görüyoruz. Hiç aklımıza gelmiyor, onu çıkarmak.

104. Kişi, tasarımlama tarzında bulunan birşeyi, şeyin kendisine yüklemektedir. Bizi etkileyen bir karşılaştırma olanağını, en üst düzeyde genel olan bir olgu durumunun algısı sayıyoruz.

105. Bu düzeni, ideali, gerçek dilde bulmamız gerektiğine inanınca, şimdi de alışılmış yaşamda "tümce", "sözcük", "im" denen şeylerden hoşnut olmamağa başlarız.

Mantığın ele aldığı tümce, sözcük, saf ve keskinkes birşey olmalıdır. Ve şimdi de **sahici** imin neliği üzerine kafa patlatırız. —Acaba bu, imin **tasarımı** mıdır? Yoksa şu andaki tasarım mıdır?

106. Burada güçtür artık, sanki, kafayı suyun üstünde tutmak,— gündelik düşüncelerin yöneldiği şeylere bağlı kalmamız gerektiğini görmek, ve bizi, elimizdeki araçlarla hiçbir biçimde betimleyemeyeceğimiz en uç incelikleri betimlemek zorunda hissettiğimiz bir yere götüren yanıltıcı yola sapmamak. Bize, yırtılmış bir örümcek ağını ellerimizle düzene sokmak zorundaymışız gibi gelir.

Faraday, **The Chemical History of a Candle :** Water is one individual thing-it never changes.

---

107. Olgusal olarak ortada bulunan dile ne kadar yakından bakarsak, onun ile bizim taleplerimiz arasındaki çelişme o kadar güçlenir. (Çünkü, işte mantığın billurvari saflığı bir **sonuç olarak** karşımıza çıkmış değildi; tersine, bir talepti bu.) Çelişme dayanılmaz bir hal alır; talep, boşuna çıkmak tehdidi altındadır. —Cam gibi donmuş, buz kaplı bölgeye düştük, hiç sürtünme yok, yani koşullar belirli bir anlamda ideal, ama tam da bu yüzden, yürüyemiyoruz. Yürümek istiyoruz; öyleyse **sürtünme** gerek bize. Haydi geri, kaba toprağa!

108. Görüyoruz ki "tümce", "dil" dediklerimiz, benim kendi kendime tasarımladığım biçimsel bütünlük değil, biribiriyle az-çok akraba bir yapılar ailesidir. —Peki şimdi mantık ne olacak? Kesin-kesliğinin çivileri sökülmüş gibi biraz. —Öyle olunca tamamiyle yitip gitmez mi? —Çünkü nasıl olur da mantık kesin-kesliğini yitirebilir? Tabiî ki kandırılıp da elinden kesin-kesliğinin birazı alınmış değil. —Billur saflığı **önyargısı,** ancak bütün bakış biçimimizin döndürülmesiyle giderilebilir. (Şöyle denebilir : Bakış biçimi döndürülmelidir, ama dayanak noktası olarak sahici gereksinimimizin etrafında.)

Mantık felsefesi, tümceler ve sözcükler üzerine, bizim alışılmış yaşamda konuştuğumuzdan farklı bir anlamda konuşamaz, örneğin "burada yazılı olan, Çince bir tümcedir" dediğimizde, ya da "Hayır, bir yazı imi gibi gözüküyor ama yalnızca bir süs o", v.b.

Dilin uzamlı ve zamanlı görünüşü üzerine konuşuyoruz, uzamsız ve zamansız bir garibe üzerine değil. [Kenarda not: Ancak, bir görünüşle farklı biçimlerde ilgilenilebilir.] Ama onun üzerine, satranç oyununun taşları üzerine konuşur gibi konuşuyoruz; oynanmasının kurallarını veriyoruz; fizikalistik niteliklerini betimliyor değiliz.

"Bir sözcük aslında nedir?" sorusu, "Bir satranç taşı nedir?" sorusu ile benzeşiktir.

109. Bakış açımızın bilimsel bir bakış olamayacağı da, doğruydu. 'Önyargılarımıza karşın, şu şu düşünülebilir' gibi bir deneyim —bu ne demekse— bizi ilgilendirmezdi. (Düşünmenin pneumatik yorumu.) Ve ortaya bir kuram da koyamayız. Bakışımızda varsayımsal birşey bulunamaz. Bütün **açıklamalar** çekip gitmeli, yerlerini betimlemeler almalıdır. Ve bu betimleme de ışığını, yani amacını, felsefi sorunlardan alır. Bu sorunlar tabiî ki empirik değildir; bunlar, dilimizin çalışma biçimi görülünce, çözülecektir, şu yolla ki, bu çalışma biçimi, onu yanlış anlamaya yönelik bir güdüye **karşın,** tanınacaktır. Sorunlar, işe yeni deneyimlerin katılmasıyla değil, uzun zamandır tanıdık olunanların biraraya getirilmesiyle çözülecektir. Felsefe, anlama yetimizin dilimiz aracılığıyla büyülenmesine karşı bir savaştır.

110. "Dil (ya da düşünme) eşi —menendi bulunmaz birşey"— bu da, kendisini dilbilgisi yanılgılarından çıkmış bir batıl inanç olarak gösteriyor kendini (bir hata olarak değil!)

Ve şimdi de tutku, geri dönüyor, bu yanılgıların, sorunların üzerine düşüyor.

111. Dilimizin biçimlerinin yanlış anlaşılması yoluyla ortaya çıkan sorunlar, **derin olma** niteliğine sahiptir. Bunlar derin huzursuzluklardır; içimizde, dilimizin biçimleri kadar derinde kökleri vardır, ve anlamlılıkları da dilimizin önemi kadar büyüktür. —Soralım kendimize : Dilbilgisel bir fıkrayı niye **derin** birşey olarak duyarız? (Ve işte bu da felsefi derinliktir.)

112. Dilimizin biçimlerinden çıkarılmış bir benzetme, yanlış bir görüntü uyandırır; bu da huzursuz eder bizi : "**Böyle** değil bu hiç de!"—deriz. "Ama böyle de olmak zorunda!"

113. "Bu **böyle** işte—" derim, kendi kendime, boyuna. Bana öyle gelir ki, bakışımı bir kez tam bir keskinlikle bu olgunun üzerine oturtabilsem, onu bir kez odak noktasına getirebilsem, konunun özünü kavrayacağım.

114. Log. Phil. Abh. (4.5): "Tümcenin genel biçimi şudur: Bu, böyledir" —Bu, kişinin kendi kendine sayısız kez yinelediği tümce türünden. Kişi, hep yeniden ve yeniden bir yapının peşinden gittiğini sanır, oysa yalnızca ona içinden baktığımız biçimin çevresinde geziyordur.

115. Bir tasarım bizi tutsak etmişti. Ve bunun dışına çıkamıyorduk, çünkü bu, dilimizde yatıyordu, dilimiz de onu bize acımasızca yineleyip duruyor gibiydi.

116. Filozoflar bir sözcüğü kullanınca —"bilme", "varlık", "nesne", "ben", "tümce", "ad"— ve şeyin **özünü** kavramaya çabaladıklarında, hemen şu sorulmalı : Bu sözcük, şimdi, kendi yuvası olan dilde sahiden de öyle mi kullanılıyor?

Biz, sözcükleri metafizik kullanımlarından çıkarıp, gündelik kullanımlarına geri sokuyoruz.

117. Biri bana diyor ki : "Bu dilegetirişi anlıyorsun herhalde? İşte ben de, onu senin bildiğin anlamda kullanıyorum." —Sanki anlam, sözcüğün kendisiyle birlikte getirdiği ve her türlü kullanımında üstünde bulundurduğu bir havaymış gibi.

Birisi, örneğin, önündeki bir nesneye işaret ederek, "bu buradadır" tümcesinin kendisi için anlamlı olduğunu söylerse, ona, bu tümcenin hangi özel koşullarda sahiden kullanıldığı sorulabilir. O koşullarda, o zaman, anlamı vardır.

118. Bu bakış biçiminin önemi nereden geliyor öyleyse, işte, bütün ilginçlikleri, yani bütün büyük ve önemli şeyleri yalnızca yıkıyor gözüktüğüne göre? (Sanki bütün yapıları; geriye yalnızca taş kırıkları ve mo-

loz yığınları bırakasıya.) Oysa yıktıklarımız, yalnızca uyduruk yapılardır, ve onların üzerinde durduğu dil toprağını da temizleyip serbest bırakıyoruz.

119. Felsefenin vardığı sonuçlar, anlama yetisinin taşıdığı şu ya da bu saçmalığın, kafasını dilin sınırlarına toslamaktan edindiği ufak yara-berenin bulunup ortaya çıkarılmasıdır. Bunlar, bu yara-bere, bu buluşların değerini gösterir bize.

120. Dil (sözcük, tümce, v.b.) üzerine konuştuğumda, hergünkü dili konuşmak zorundayım. Bu dil bizim söylemek istediklerimiz için öyle fazlaca kaba, maddesel mi? **Peki, bir başkası nasıl kurulabilir ki?** —Ve amma da garip, bizimkiyle herhangi birşey yapabilmemiz!

Dille ilgili açıklamalarımda, zaten bütün dili (ama öyle ön-hazırlık olan, geçici bir dili değil) kullanmam gerektiği, dil üzerine zaten ancak **dışsal birşeyler ortaya koyabileceğimi gösterir.**

Peki ama, nasıl olur da böylesi irdelemeler bizi doyurabilir? —Eh, senin sorularının kendileri de zaten bu dil içinde biçimlenmişlerdi; bu dil içinde dilegetirilmek zorundaydılar, tabiî ortada sorulacak birşey varsa!

Ve endişelerin de yanlış-anlamalardır.

Soruların sözcüklere yönelik; öyleyse ben de sözcükler üzerine konuşmak zorundayım.

Denir ki,: Önemli olan sözcük değil, onun imlemidir; ve bu denirken de imlem, sözcük türünden birşey ama sözcükten ayrı birşey olarak düşünülür. Sözcük, burada, imlem orada. Para, ve onunla satın alınabilecek inek. (Oysa ters taraftan : para, ve kullanılabildiği yerler.)

121. Şu kanı oluşabilir : Felsefe, "felsefe" sözcüğünün kullanımından söz etmeğe başlayınca, ikinci dereceden bir felsefe varolmalıdır. Ama öyle değil; durum imlâ kurallarındaki gibidir —bunlar "imlâ" sözcüğünü de ele alırlar, ama bu yüzden ikinci derecede imlâ kuralları olmazlar.

122. Anlama yoksunluğumuzun ana kaynaklarından biri, sözcüklerimizin kullanımını **genişlemesine görememizdir**. —Dilbilgimizin genişliği yoktur. —Genişlemesine bir bakış açısı, 'bağlantıları görmemiz'den oluşan bir anlayışa aracılık eder. Bu yüzden **ara-ögeleri** bulmak ve kurmak önemlidir.

Genişlemesine bakış açısı kavramı bizim için temel bir önem taşır.

Bu, bizim bakış açımızı niteler, bizim şeyleri görüş tarzımızı. (Bu bir 'dünyagörüşü' müdür?)

123. Bir felsefe sorununun biçimi şöyledir: "Yolumu bulamıyorum."

124. Felsefe, dilin sahici kullanımına hiçbir biçimde karışamaz, sonunda, ancak, betimleyebilir onu.

Çünkü onu temellendiremez de.

Herşeyi olduğu gibi bırakır.

Matematiği de olduğu gibi bırakır, ve hiçbir matematiksel buluş da felsefeyi ilerletemez. "Matematiksel mantığın önemli bir sorunu", bizim için, bütün öteki sorunları gibi matematiğin bir sorunudur.

125. Çelişmeyi bir matematiksel, mantıksal-matematiksel buluşla çözmek felsefenin işi değildir. Tersine, matematiğin bizi huzursuz eden durumunu, çelişmeden **önceki** durumunu, genişlemesine görünür kılmaktır. (Ve bunu yapmakla da kişi bir zorluktan kaçıyor falan değildir.)

Buradaki temel olgu şu: Bir oyun için kurallar, bir teknik belirlemiyip koyuyoruz ve kuralları izlediğimizde de, işin sandığımız gibi yürümediğini görüyoruz. Yani, sanki, kendi kurallarımıza dolaşıyoruz.

Bu, kendi kurallarımıza dolaşmamız da, anlamak, yani genişlemesine görmek istediğimiz şeyin ta kendisi.

Bu, bizim kastetme kavramımıza ışık tutuyor. Çünkü, bu durumlar, bizim kastettiğimizden, öngördüğümüzden başka biçimlerde ortaya çıkıyor. İşte, örneğin çelişme ortaya çıkınca da, deriz ki, "bunu böyle kastetmemiştim."

Çelişmenin genel-toplumsal konumu, ya da toplu yaşanan dünya içindeki yeri: felsefe sorunu olan budur.

126. Felsefe herşeyi yalnızca ortaya koyar ve hiçbirşeyi ne açıklar ne de herhangi bir sonuç çıkarır. —Herşey açıkça ortada olduğuna göre, açıklanacak hiçbir şey de yok. Çünkü, öyle gizli falan duran birşey, bizi ilgilendirmez.

"Felsefe" adı, bütün yeni keşif ve icatlardan **önce** olanaklı olan birşeye de takılabilir.

127. Filozofun işi, belirli bir amaca yönelik anımsatmalar biraraya getirmektir.

128. Kişi felsefede ortaya **tezler** atmaya kalkışsaydı, bunlar hiçbir zaman tartışılma olanağı bulamazdı, çünkü herkes bunlarla hemfikir olurdu.

129. Şeylerin bizim için en önemli olan yanları, yakınlıkları ve gündeliklikleri yüzünden saklı durur. (Kişi bunları farkedemez, —çünkü hep gözünün önündedirler.) İnsanın araştırmalarının sahici temeli, aklının ucundan bile geçmez. Meğer ki **tam da bu** bir kez olsa aklından geçe. —Bu da şu demek: bir kez görülünce aklımıza durgunluk veren, aklımızın ucundan bile geçmez.

130. Bizim açık ve yalın dil-oyunlarımız, dilin gelecekteki bir düzenlenişi için ön-çalışmalar değildir, —sanki, sürtünme ve hava direncini hesaba katmayan ilk yaklaşıklıklar. Tersine, dil-oyunları, benzerlikleri ve benzersizlikleri yoluyla dilimizin bağlantılarına ışık getirecek **karşılaştırma nesneleri** olarak vardırlar orada.

131. Çünkü savlarımızın haksız ya da boş olmasından ancak bu yolla; örneği, ne ise o olarak, yani karşılaştırma nesnesi olarak —sanki ölçü olarak— ortaya koymakla, kaçınabiliriz; gerçeklikte bir karşılığı bulunması zorunlu önyargı olarak değil. (Felsefe yaparken içine kolayca düştüğümüz dogmatiklik.)

132. Dilin kullanımı konusundaki bilgimizde bir düzen kurmak istiyoruz: belirli bir amaca yönelik bir düzen; olanaklı birçok düzenden biri; **tek** düzen değil. Bu amaç için, hep, alışılmış dil biçimlerimizin kolayca görmezlikten geldiği farklılıkları **vurgulayacağız.** Bu yolla, sanki ödevimizi dili yeniden düzenlemek olarak anlıyoruz gibi bir görünüm ortaya çıkabilir.

Böylesine bir yeniden düzenleme, belirli pratik amaçlar için; pratik kullanımda yanlış anlamaları önlemek için terminolojimizin düzeltilmesi, pekâlâ olanaklıdır. Ama bu gibi durumlar, bizim söz konusu ettiğimiz durumlar değil. Bizi uğraştıran karışıklıklar, sanki, dil boşta çalışırken ortaya çıkar, iş görürken değil.

133. Sözcüklerimizin uygulanmasının kurallar dizgesini işitilmemiş biçimde inceltmek ya da yetkinleştirmek değil istediğimiz.

Çünkü elde etmek için çabaladığımız açıklık, gene de **tam** bir açıklıktır. Ama bu, sadece, felsefe sorunları **tamamiyle** yok olmalı, anlamına gelir.

Sahici buluş, bana, istediğim an felsefe yapmayı kesme yeteneğini kazandırandır. —Felsefeyi huzura kavuşturan; ki artık **kendi kendine**

sorun kıldığı sorunlar ona azap vermesin. —Bunun yerine, örneklerle bir yöntem gösteriliyor, ve bu örnekler dizisini de kişi kesebilir. —Çözülen, sorunlardır (giderilen, zorluklar), **tek bir** sorun değil.

Felsefenin **tek bir** yöntemi yoktur, ama tabiî, yöntemleri vardır, sanki çeşitli tedavi yöntemleri gibi.

Çevirenin notları

Wittgenstein'in yukarıda çevirisi verilen iki parçası, ikinci başyapıtı olan **Philosophische Untersuchungen (Felsefe Soruşturmaları)**ndan seçilmiştir. Düşünürün (I. Kısmı'nı) tamamlayarak Önsöz'üne Ocak 1945 tarihini attığı bu kitabı, ilk kez, öğrencileri Anscombe ve Rhees, Wittgenstein'ın ölümünden sonra, 1953 yılında yayımlamışlardır **(Basıl Blackweli /Oxford).**

Bu iki parçayı, kendi 'uydurduğum' başlıktan anlaşılacağı gibi, "dil-oyunu" ve "felsefe" üzerine yoğunlaştıklarından dolayı seçtim. Kitabın başlarında yer alan (numaraları aynen tutulan) bu bölümler, toplam 693 bölüm numaralı kitabın (I. Kısmı'nın) ancak bir 'fikri'ni verebilecek kadardır.

Görülebileceği gibi, bu bölümlerde Wittgenstein kendi ilk yapıtı **Tractatus**'un yaklaşım biçimini eleştirmekte, oradaki yöntemine karşıt bir yöntem geliştirmektedir. Bu, kendi 'eski' anlayışı, "sen" kipinde "konuşan öteki"nde dilegeliyor. Böylelikle, kitabın yazılış biçimi de, "karşılıklı felsefe yapma oyunu"na bir örnek oluyor...

Kitabın bütünü çevrilseydi başka türlü bir çeviri yapısı oluşturmak gerekirdi; buradaki çeviri, parçaların **bu kadarıyla** anlaşılabilmesi için, yalnızca **bu kadarının** okunacağı göz önünde tutularak yapılmıştır.

Wittgenstein'ın ne ölçüde bir dil ustası olduğu, burada bir **ucundan** bile gözükebiliyorsa, çeviri başarısız sayılmayabilir.

Aşağıda, bölüm numarası vererek, okumaya yardımcı olabilecek bazı noktaları belirtiyorum:—

65.v.d.'nda, yerine göre "bağlantılı/lık" ve "akraba/lık" diye çevirdiğim, aslında aynı sözcüktür : **"Verwand/schaft".** Bir "aile"nin üyeleri arasındaki "kan bağları", onları "akraba" yapan şeydir.

Burada "kılıkırkyarma'lar" dediğim **"Betrachtungen"**, "incelemeler", "araştırmalar" gibi anlamlara gelir. "Gözden geçirmek" gibi bir anlama gelen bir fiilden türeyen sözcüğü, aşağıda "bakış açısı" olarak da çeviriyorum.

66.v.d.'nda "çizgi" olarak (fazlaca 'lafzi') çevirdiğim **"Zug/Züge"**, "yüz çizgileri"ndeki gibi, bir nesneye özellik veren şeyler anlamına gelir— "yüz hatları"...

69.-70. (ve ileride, **106-107**) arasında, iki çizgiyle verilen bölümler, Wittgenstein'ın küçük kağıt parçalarına yazarak iki sayfa arasına koyduğu metinlerdir. Yayıncılar, bunları, ilgili oldukları sayfanın diplerine koymuşlar; ben, o sayfadaki (ilgili gördüğüm) bir parçadan sonra kaymayı yeğledim.

72. "Azür" karşılığını verdiğim **"Ocker"**, aslında sarımtrak bir kahverengi tonudur. Burada önemli olan, az bilinen ve adı açıklayıcı olmayan bir renktir.

73.v.d. "Zihindeki örnek", bir şey için "verilen" "örnek" (aşağıda, yine "örnek" diye çevirilen, "oyun" kökünden türeyen **"Beispiel"**) değil, bir şeyin "örneği olma", "ona bakılarak yapılacağı şey" anlamında (**"Muster"**). Bunun için, terzilerin kullandıkları "patron"lar, ya da Platon'un "ide"leri düşünülebilir. Bkz. aşağıdaki not.

103.v.d.'nda "ideal" ve "ide"yi asıllarıyla tutuyorum; bu sözcükler, hem Platon'a gönderide bulunuyor, hem de **Tractatus**'un temelinde yatan anlayışa...

106.107. arasında koyduğum, aslı İngilizce olan alıntı, Kimyacı Faraday'ın **Bir Mumun Kimyasal Tarihi** adlı bir metninden bir tümce veriyor: "Su, tek bir kendine özgü şeydir— hiç değişmez." ("Kendine özgü" diye çevirdiğim **"individual"**, kökü bakımından "bölünmezlik"ten gelir, "birey" olan, "başkalarına benzemeyen, ayrı duran" gibi anlamlar taşır.)

108. "Fizikalizm", 'fiziksel nesne'lerin 'algılanan' niteliklerinden hareketle, bir 'dünya betimlemesi' elde edilebileceğini söyleyen felsefe anlayışıdır.

110. "Eşi-menendi bulunmaz" : **"Einzigartiges"** —"tek-seferlik", "benzeri olmayan" anlamında, ama "harika/şahane" gibi yan-anlamlarla...

"Dilbilgisi" : **"Grammatik/grammatisch"**

"Tutku" : **"Pathos"** —"yoğun duygusallık" anlamında.

111. "Fıkra" : **"Witz"**, "espri" de olabilir.

114. Log. Phil. Abh. : **Tractatus Logico-Philosophicus**'un, ilk, Almanca adının kısaltılmış biçimi : **Logisch-Philosophische Abhandlung.**

118. "Yıkmak" : Wittgenstein, başka bir metninde, felsefe yaparken sürekli "yıkıyorum, yıkıyorum" sözcüklerinin bir melodi gibi aklından geçtiğini yazar.

121. "İmlâ" : **"Rechtschreibelehre"** —"doğruyazımöğretisi"! Burada önemli olan, "imlâ"nın kendisinin imlâsı zor bir sözcük olması.

123. Wittgenstein'ın "Felsefe sorusunun biçimi", **"Ich kenne mich nicht aus"**, şu biçimlerde de çevrilebilir: "Buraları tanımıyorum"; "Buraların yabancısıyım" ya da —Çıkış yolunu bilmiyorum"; "Çıkar yol bulamıyorum" ya da "Ne yapacağımı bilemiyorum"— "Takıldım kaldım"...

125. "Çelişme" : Russell'ın çeşitli mantıksal- felsefi çalışmalarına yolaçan, matematikte ortaya çıkan "paradoks"lara gönderide bulunuyor.

"Toplumsal": **"bürgerlich".** Bu sözcük, "burjuva"nın kaynak anlamında, genel olarak 'şehirleşme' olgusuna ve insanların aynı mekanda birlikte yaşamalarına ("medeniyet"e) gönderide bulunur.

130. "Yaklaşıklıklar" (**"Annaeherungen"**) : Bilimde, gerçek koşullardan soyutlanmış, "yaklaşık" olarak yapılan hesaplamaların sonuçları.

132. "Dil boşta çalışırken" : bir motorun "rölanti" durumuna gönderide bulunuyor.

133. "Felsefeyi huzura kavuşturan" : **"zur Ruhe bringen"**, "huzur veren", "rahatlatan", "ferahlatan" anlamında —metin boyunca "huzursuzluk" olarak çevirdiğim "**Beunruhigung**"la aynı kökten...

Çeviren : Oruç ARUOBA

Mor Köpük, 1985, Oyun Özel Sayısı

EVV3L
http://evvel.org

Oruç Aruoba İlgileri
http://evvel.org/ilgi/oruc-aruoba